CZU: 81`42:2:81`374=135.1=111 **DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.13353552**

FOCALIZAREA RELIGIOASĂ ÎN DICȚIONARE: STUDIU CONTRASTIV ÎNTRE LIMBILE ROMÂNĂ ȘI ENGLEZĂ (II)

Tatiana CHITII

asistent universitar, MA
Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, RM
orcid id: https://orcid.org/0000-0003-3356-9351

The purpose of this article is to highlight various strategies that are used by two of the most important dictionaries in the context of the English and Romanian languages, the Oxford English Dictionary and Romanian Explanatory Dictionary (dicționarul explicativ al limbii române), to focus religious discourse in the main body of definitions that appear in each dictionary. A theoretical framework on ideology and dictionary will serve as a starting point for the analysis of the strategies presented and which will provide a classification, with practical examples, insisting on the notions of modification and focus. The results obtained will be discussed in relation to the major strategies alluded to, highlighting the fact that the dictionary does not exist in a vacuum, but is always affected by an ideology to some extent. This fact seems to support our hypothesis that religious discourse is one of the domains where a more pronounced presence of focalisation can be seen.

Key words*: Religious focalisation, ideology, dictionary, lexicography, religious discourse.*

După cum a fost menționat în articolul precedent, acest articol are la bază exemplul cercetătorilor spanioli Maria Alonso Alonso și Laura Torrado Marinas de la universitatea din Vigo, pentru care analiza focalizării religioase în dicționare a fost considerată o afacere extrem de pertinentă atunci când vine vorba de compararea practicilor ideologice în dicționarele monolingve engleze și spaniole si unde strategia focalizării este utilizată pentru a scoate în evidență perspectiva din care definiția este elaborată, contrastând dicționarul Academiei Spaniole Regale și Dicționarul Englez Oxford (Oxford English Dictionary, acronim OED). Vom încerca să efectuăm o asemenea analiză a termenilor religioși prezenți în Dicționarul Explicativ al Limbii Române (DEX) și cel englez, OED. Vom încerca să clarificăm dacă definițiile au conexiuni inerente sau explicite cu un anumit grup religios. Deci, pentru a contrasta posibilele paralelisme ideologice între crezul ortodox și cel anglican a fost propusă studierea unui corpus de termeni religioși de bază. Cu atenție sporită vor fi analizate stategiile discursive ale focalizării religioase.

Pentru analiza diferitelor strategii discursive microstructurale, care pot fi găsite în cele două dicționare care constituie nucleul acestui articol, am urmat o clasificare care va lua în considerare contextul definițiilor și restricțiile de sens, împreună cu resursele modalizării discursive. La rândul său modalizările au fost divizate în modalizări epistemice, deontice, volitive și evaluative. În continuare ne vom axa pe modalizarea

evaluativă analizând comentariile peiorative, folosirea exagerărilor și a superlativului și folosirea adverbelor și adjectivelor. Rezultatele obținute din analiza comparativă a corpusului selectat va fi explicată, punând un accent deosebit asupra caracterului dihotomic pe care se bazează ipoteza studiu dat.

Modalizarea în contextul restricțiilor privind definiția și sensul

După cum s-a menționat anterior, la baza acestui articol stă studiul despre focalizarea religioasă, condus de ligviștii spanioli Alonso și Torrado în baza limbilor spaniolă și engleză. Am decis să vedem care ar fi situația dicționarului englez în raport cu cel român. Un lucru deosebit menționat în lucrarea spaniolilor este definiția cuvântului *Biserică / Iglesia,* care în dicționarul spaniol al academiei regale apare scris cu majusculă și se referă în exclusivitate la biserica Romano-Catolică, excluzând alte religii. Deși s-ar putea susține că utilizarea majusculei poate fi considerată un exemplu de trimitere exclusivă la Biserica Romano-Catolică, includerea unei astfel de scrieri în acest moment iese în evidență și ca un exemplu de focalizare religioasă din partea dicționarului, presupunând astfel că cititorii săi se vor simți automat incluși în grupul religios în care dicționarul se poziționează din punct de vedere moral și cultural.

Însă atât în OED cât și în DEX cuvântul biserică se referă în primul rând la *un edificiu destinat celebrării unui cult creștin*. Putem spune că limbile engleză și română reușesc să schimbe focalizarea și schimbă definirea cuvântului de la cultul religios în sine la edificiu sau instituție. Putem deduce faptul că OED într-adevăr folosește majuscule atunci când definește cuvintele care se referă la biserica creștină în mod general. Acest fapt este observat la definiția cuvântului *catolic* ca un reprezentant al bisericii care reprezintă Biserica primară *'of a church or churches now taken to represent the primitive Church'.* Această strategie de modalizare, care restrânge mediul definiției, este prezentă într-o mare varietate de exemple care urmează același model în ambele dicționare, adică, dicționarul spaniol tinde să folosească majuscule fără articole nehotărâte pentru a se referi la Biserica Romano-Catolică, în timp ce OED folosește aceeași majusculă pentru a lărgi domeniul de aplicare și se referă la Biserica creștină în general, delimitând astfel în mod clar perspectiva din care vorbim și citim. DEX-ul prezintă o definiție mai obiectivă și distantă a cuvântului catolic, *care aparține catolicismului.*

Un fenomen des întâlnit este înserarea comentariilor externe în mod explicativ pentru a restricționa sensul unei definiții. Acest fapt îl vedem în definițiile cuvintelor *ascenție* (ascension / înălțare) și *asuncion* (the Assumption / Adormirea Maicii Domnului). În dicționarul spaniol definiția începe cu *por excelencia* (par excellence / prin excelență), a cui excelență? Deși aceste expresii par inofensive și ele țin să confere o conotație mai amplă definițiilor, ne dăm bine seama că este vorba de biserica catolică. În mod opus, OED folosește o strategie mult mai specifică care limitează definiția la un anumit cult religios, deși folosește majuscule în cazul cuvântului *Assumption*, cu referire la adormirea Maicii Domnului, evidențiind implicarea religioasă. Strategia specifică este observată și în cazul cuvântului *înger*, a cărui definiție începe cu *"potrivit evreilor, teologiei creștine, mahomedană și altele"*, deschizând în consecință definiția la interpretări religioase alternative ale termenului. Același lucru îl observăm și în definiția oferită de DEX, care începe: *„în creștinism, mozaism și islam..."*

Este demn de menționat faptul că lexicografii englezi folosesc strategii sugerând o atitudine sceptică față de anumite practici și tradiții religioase. Aceste strategii se bazează pe forme ale verbelor precum *claim* / *pretinde* și *suppose* / *presupune*, ce apar în definiții și care pun la îndoială existența acestor practici. În dicționarele român și spaniol acest fenomen nu se observă, unde limbo-ul este automat considerat un adevăr general. După cum am văzut în exemplele de mai sus, pare evident că OED încearcă să se distanțeze de astfel de definiții orientate religios și că DEX-ul încearcă să le impună ca fapte reale.

Modalizări epistemice

Modalizarea epistemică marchează nivelul de adeziune al scriitorului la text prin intermediul unui set de strategii discursive care manifestă apartenența la un anumit grup. În exemplele ce urmează apartenența va fi marcată de pronumele posesive și demonstrative fapt care focalizează perspectiva crezului cuiva anume, după cum vedem în expresia *Tatăl Nostru / Our Lord / Nuestro Senior*. Deși vedem că este vorba despre o construcție lexicală obișnuită, conotația ideologică susținută de majuscule nu poate fi subestimată. La fel ca și exemplul cu *biserica*, menționat anterior, aceste expresii demonstrează atât apartenența implicită a autorului la un anumit colectiv, cât și presupunerea lui că potențialul cititor va împărtăși același set de valori asociat cu colectivul dat.

Definiția pentru *parasio / paradis* oferită de dicționarul spaniol se referă la locul unde „*Dumnezeu a plasat primul nostru părinte"* și *dogma / dogmă* constituie purul adevăr „*propus de Biserică pentru noi ca să credem în el*". DEX-ul ne oferă o definiție mai neutră în acest sens pentru paradis *Lăcașul lui Dumnezeu, loc de supremă fericire, imaginat ca o grădină aflată în cer, unde au trăit Adam și Eva până la săvârșirea păcatului originar* și dogma *Învățătură, teză etc. fundamentală a unei religii, care nu poate fi supusă criticii*. În cazul dicționarului român observăm distanța și lipsa adjectivelor pronominale posesive.

Pe de altă parte, definițiile oferite de OED pentru cuvintele *altar* și *puritan* folosesc pronumele demonstrative *that, they, those*, pentru a conferi o anumită distanță potențialului cititor față de un anumit grup religios.

În ceea ce privește modalizarea epistemică observăm că cele două dicționare diferă semnificativ. În unele exemple dicționarul spaniol alege să evidențieze în mod deschis discursul din perspectiva Romano-Catolică, în timp ce OED rămâne neutru prin folosirea structurilor impersonale. Spre exemplu termenul *conștiință* în spaniolă este definit ca *cunoașterea internă a binelui pe care trebuie să-l facem*, pe când în engleză definiția sună în felul următor: *calitatea morală a motivelor și acțiunilor cuiva.* DEX-ul definește conștiința în mod arbitrar și impersonal *Sentiment, intuiție pe care ființa umană o are despre propria existență,* fără a face referire la persoană.

Modalizarea deontică

Când vine vorba de abordarea modalizării deontice în studiul nostru, adică utilizarea hiperonimelor care leagă un anumit termen de lumea căreia îi aparține, este important să subliniem valorizarea pozitivă realizată de spanioli prin intermediul cuvântului *virtud* (virtute), aplicate în mod consecvent acelor cuvinte-titluri care sunt considerate ca având calități pozitive din punct de vedere creștin. Strategia utilizată este de a lega

termenul religios de domeniul lui de aplicare calificând asemenea cuvinte ca *abstenență* și *neprihănire* ca virtuți sau calități pozitive de a fi urmate fără a lua seama la faptul că asemeni cuvinte sunt restricționate unui anumit context.

În contextul englez, OED, o asemenea modalizare ideologică nu este observată. Pare sigur să presupunem că OED preferă să mențină un anumit grad de scepticism religios în ceea ce privește modalizarea deontică, incluzând clarificări în contextul definiției prin intermediul unor markeri restrictivi care ajută la restricționarea anumitor termeni în cadrul domeniului religios, spre ex. *hope* / *speranța* este definit ca un "arhaism biblic".

Modalizarea volitivă

Modalitatea volitivă implică faptul că o judecată subiectivă este făcută prin focalizarea a ceea ce este de dorit și a ceea ce nu este. În acest context e bine să menționăm exemplele discutate mai sus și anume definiția *conștiinței.* Dicționarul spaniol definește conștiința ca *înțelegerea interioară a binelui pe care trebuie să-l facem și a răului pe care trebuie să-l evităm,* pe când OED și DEX-ul folosesc definiții și verbe mai neutre și mai generale. Este important să menționăm judecata implicită a dicționarului spaniol care deține un statut moral suficient pentru a decide ce trebuie si ce nu trebuie să facem. Drept rezultat, folosirea expresiei *noi trebuie* duce la elucidarea prezenței religioase în definiție și dovedește apartenența lui la un anumit colectiv.

Un alt exemplu remarcabil ce apare în cele trei dicționare este definiția încărcată volitiv a cuvântului *sodomie/sodomy,* care în spaniolă ar fi *cuplarea între bărbați sau împotriva firii*. Definiția ar fi completă până la conjuncția *sau*, precizarea în cea de-a doua parte a enunțului însă ne dovedește necesitatea implicării autorului pentru a-și face înțeleasă poziția. În OED întâlnim același mecanism, mai exact formă *nenaturală a actului sexual* și în DEX la fel *relații sexuale anormale*. Fără îndoială, acest exemplu din cele trei dicționare demonstrează o modalitate volitivă clară, nu numai din perspectivă religioasă, ci și din punct de vedere social și cultural, în măsura în care consideră sodomia o trăsătură negativă, evidențiind clar că discursul focalizat este dintr-o perspectivă heterosexuală. Acest fapt este totalmente diferit în dicționarele actualizate online, fapt care reflectă schimbările în societate.

Modalizarea evaluativă

În dicționare, modalizarea evaluativă se realizează prin intermediul comentariilor peiorative, exagerărilor și formelor superlative, împreună cu o aplicare profundă a adverbelor și adjectivelor.

Cazurile în care comentariile peiorative sunt inserate în definiție sunt destul de frecvente atât în dicționarul spaniol cât și cel român. Definiția cuvântului *sectă* este suficientă pentru a demonstra acestă afirmație: „*o părtinire religioasă [...] a credincioșilor față de o religie pe care vorbitorul o consideră falsă* (dicționarul spaniol)*, comunitate religioasă care s-a desprins de biserica oficială sau grup de persoane care s-au închis în cercul intereselor lor mărunte* (DEX).

Urmând o strategie mai generalizatoare, definiția *sectei* dată de OED face referire la „un ordin religios [...] aplicat oricăreia dintre principalele religii ale lumii, ca Creștinismul, Iudaismul sau Islamul" Aceast decalaj între implicările evaluative ale dicționarelor poate fi considerat o divergență importantă în contextul celor analizate

în această secțiune odată ce accentul pus vizează focalizarea religioasă și ideologică în ambele dicționare. Deci, din exemplul descris anterior observăm că termenul sectă are o conotație negativă în unele contexte oferite de definițiile dicționarului atât român cât și spaniol. Dicționaru englez, pe de altă parte, folosește determinative neutre precum *doctrină* sau *religie*, care tind să lipsească definiția de o încărcătură de tip evaluativ, astfel prezentând o atitudine conciliantă și respectuoasă față de alte religii prin lipsa modalizării evaluative.

Comentarii peiorative

Această subsecțiune este strâns legată de unele dintre principalele concluzii desprinse din analiza modalizării volitive, deoarece această strategie discursivă are drept scop discreditarea acelor aspecte care sunt considerate indezirabile de către autorul implicit.

Există unele exemple în care atât dicționarul spaniol cât și OED restricționează semnificația unor cuvinte prin combinarea acestor comentarii peiorative cu delimitarea efectivă a definiției, așa cum se întâmplă referitor la cuvintele *sinagoga/synagogue.*

În acest sens dicționarul spaniol definește cuvântul, cu sens peiorativ „ lăcaș pentru întâlniri cu scopuri ilicite", OED afirmă că acst cuvânt poate fi utilizat „în context ostil controversat [...] Sinagoga lui Satan". DEX-ul însă vine cu o definiție neutră, nondefaimatoare *Casă de rugăciune, templu mozaic. 2. Organizație religioasă la mozaici asemănătoare parohiilor creștine.* Chiar dacă este destul de greu să identificăm sensul peiorative al acestui cuvânt în anumite contexte, este absolut indubitabil faptul că o anumită influiență ideologică este prezentă în aceste contexte. Discursul este focalizat din exterior, astfel încât să se distanțeze de grupul religios la care se referă cuvântul dat.

Unul dintre cele mai flagrante exemple de definiții care susțin comentarii peiorative este cea a *apostatului.* În OED, acesta este etichetat ca „un pervers", în mod clar. Dicționarul explicativ al limbii române și el cu o definiție în sens peiorativ *răzvrătit, rebel* pe lângă definiția de bază (*persoană) care a săvârșit o apostazie sau a renunțat la convingerile anterioare.*

Prin urmare putem spune că această conotație negativă oferită de ambele dicționare pornește de la faptul că apostatul este corupt moral și nu împărtășește credința sau valorile morale ale grupului din care face parte nemijlocit autorul (dicționarului).

Exagerarile și formele de superlativ

Termenii religioși sunt adesea definiți prin intermediul superlativelor, așa cum apare în dicționarul englez, dar și DEX , spre exemplu termenul paradis este denumit „cel mai plăcut loc unde oamenii se pot bucura de fericirea perfectă", grădina Edenului, Loc plăcut, minunat, splendid; priveliște încântătoare; ceea ce desfată privirea sau sufletul; fericire supremă. Dicționarul spaniol adaugă sălașul unde îngerii, sfinții și cei binecuvântați se bucură de prezența lui Dumnezeu. În toate aceste exemple observăm tendinț comună este de a defini astfel de termeni prin utilizarea metaforelor care oferă o vedere oarecum exagerată și distorsionată pozitiv. Aceste strategii narative flamboaiante conectează inevitabil discursul dicționarului la cel al Bibliei, oferind astfel o focalizare religioasă vădită prin folosirea creștinului imaginar în descrierea unor termeni precum cele menționate anterior.

Folosirea adverbelor și adjectivelor

Pentru a finaliza explorarea strategiilor de modalizare prin intermediul focalizării termenilor religioși în dicționare, vom comenta pe scurt apariția adverbelor și adjectivelor în microstructura celor două dicționare analizate. Asemenea cuvinte sunt întâlnite destul de des cu scopul de a intensifica aspectele pozitive ale termenilor precum *pietate atitudine plină de respect și duioșie, sentiment profund;* sau pentru a accentua conotațiile negative care pot fi identificate într-o lista lungă de termeni precum *,idol, divinitate păgână, cult indiscret și superstițios, aghiuță, încornorat, necuratul, satană.* Un lucrul foarte interesant pe îl observăm chiar în DEX online cuvântul drac se scrie d**c, autorul nici măcar nu îndrăznește să-l scrie deplin.

Cu toate acestea, cel mai interesantă utilizare a acestei strategii poate fi găsită în definiția anglicanismului dată de OED, considerat a fi „reprezentantul autentic al Bisericii Catolice", legitimizând astfel poziția anglicanilor ca ramură autentică în cadrul Bisericii Catolice și în cele din urmă, focalizând discursul dintr-o perspectivă superioară în raport cu oricare altă confesiune, inclusiv cea romano-catolică. DEX-ul însă ne oferă o definiție mai neutră a Ortodoxiei ca Curent al creștinismului, constituit în Bizanț ca Biserică răsăriteană, deosebit de catolicism, apărut în Occident ,deși totuși folosește sinonimul de pravoslavie sau pravoslavnicie, care din slavonă înseamnă slăvire/laudă corectă, adevărată.

Concluzii

Există două perspective majore din care dicționarul a fost tradițional apreciat, pe de o parte cei care îl venerează și-l consideră drept un semn a culturii, astfel sugerând ideea că cu cât mai cuprinzător este dicționarul cu atât mai elevați sunt utilizatorii lui. Pe de altă parte, însă, sunt cercetători care îl consideră o oglindă eficientă prin intermediul căreia sesizăm limba țintă, prin urmare cultura țintă care stă la baza elaborării definițiilor. Dicționarul este departe de a fi un simplu produs lingvistic, el este mai degrabă un discurs continuu a limbii pe care lexicografii îl mențin cu scopul de a ghida utilizatorii la folosirea lui.

După descrierea detaliată, analiza și discutarea diferitelor definiții ce aparțin corpusului de termeni religioși care au fost selectați pentru acest studiu, devine clar că atât DEX, cât și OED practică o modalitate evidentă a discursului la microstructura textelor lor. Focalizarea plauzibilă care a motivat acest studiu s-a dovedit a fi o realitate în ambele dicționare, executate de o varietate de resurse discursive care oferă uneori o perspectivă creștină împărtășită datorită originii comune – biserica creștină. Prin urmare, recunoaștem faptul că ambele texte folosesc strategii discursive similare atunci când vine vorba de analizarea unor titluri opuse tradiției creștine, fie prin folosirea pronumelor posesive (a nostru, al meu) pentru a evidenția apartenența la un anumit grup fie prin folosirea adjectivelor pronominale (acel, aceea) pentru a se distanța de ele prin utilizarea unei modalități deontice sau volitive pentru a focaliza discursul dintr-o perspectivă pozitivistă.După cum am discutat, studiul comparativ între dicționarele monolingve din diferite tradiții lexicografice a dat rezultate care pot forma baza unei cercetări viitoare cu motivație similare care ar putea duce la efectuarea unui studiu mai concis pentru a vedea evoluția reperelor ideologice în discursul dicționarelor care vor deschide cu siguranță noi căi de cercetare în domeniul lexicografiei.

Referințe bibliografice

1. BALL, Matthew (1998): *Dictionaries and Ideology: The treatment of Gays, Lesbians and Bisexuals in Lexicographic Works*. Unpublished MA thesis: University of Ottawa.
2. CHOMSKY, Noam (1968): *Language and Mind*. New York: Harcourt Dubois, Jean (1970): *"Dictionnaire et discours didactique"*. *Langages* 19: 35–47
3. FORGAS Berdet, Esther (2007): *"Diccionarios e Ideologías"*. *Interlingüística*. citat din *Revista Alicantina de Estudios Ingleses* 24 (2011), 7-29
4. GEERAERTS, Dirk (2007): *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*. New York: Oxford University Press
5. JOHNSON, Allan G (1995): *The Blackwell Dictionary of Sociology.* Cambridge
6. MARCOS Marín, Francisco (1980): Curso de gramática española. Madrid: Cincel/ Kapelusz, citat din *Revista Alicantina de Estudios Ingleses* 24 (2011), 7-29
7. SLOBIN, Dan (1987): "From 'Thought and Language' to 'Thinking for Speaking'". Proceedings of the Berkeley Linguistic Society 13: 435–445
8. TRUJILLO, Ramón (1994): "El diccionario frente a la semántica". In Humberto Hernández Hernández, ed., Aspectos de lexicografía contemporánea. Barcelona, citat din *Revista Alicantina de Estudios Ingles*es 24 (2011), 7-29
9. van DIJK and TEUN A. Ideology and Discourse A Multidisciplinary Introduction https://discourses.org/wp-content/uploads/2022/06/Teun-A.-van-Dijk-2012-Ideology-And-Discourse.pdf